

FENOMÉN POSTMODERNY A DVOJÍ POJETÍ EFEKTIVNOSTI

Danica Slouková

O výklad termínu „postmoderna“ či „postmodernismus“, eventuálně „postmoderní doba“, „postmoderní situace“, „postmoderní myšlení“, „postmoderní racionalita“, „postmoderní paradigma“ atd. se stále vedou spory. Budeme zde proto souhrnně uvažovat o „fenoménu postmoderny“. Často se zdá, že se názory přivrženců a odpůrců úvah o tomto fenoménu stále více rozcházejí. Přitom pro svět, ve kterém žijeme, a pro řešení jeho prohlubujících se problémů by bylo zcela určité příznivější, kdyby došlo alespoň k určitému souhlasnému pochopení.

Položme si otázku, co by mohlo být tou překážkou, která takovému porozumění a chápání brání. Podle mého mínění ní jde o nesprávné zhodnocení rozdílných hodnotových orientací v různých sférách pohybu společnosti a v různých oborech, možná nedostatek oné „postmoderní“ úcty či respektu k odlišné orientaci, nedocení role a významu rozdílných hodnotových priorit pro „to společné“, co oba táboři mají, a sice zájem o to, co dosud nenastalo, budoucnost, která má být jednou minulostí.

Dějiny euroamerické civilizace bývají interpretovány z pohledu racionality pokroku. Ta je, od doby konstituování novověké vědy, označována jako descartovsko - newtonovská racionalita. Dominantní úlohu v ní hraje matematika, mechanické pojetí světa a konstruktivismus. Ale již od dob starého Řecka se vine linie „úzkosti“ a zodpovědnosti za vlastní svobodu, pramenící z poznání určitého stupně nezávislosti na tradičních autoritách, z překračování hranic, skýtajících bezpečí komunity či původně bezpečí božstev. Idea pokroku je také ideou cíle, který je lidskými silami dosažitelný a to vždy nějakým vhodným způsobem. Jako vhodný způsob se jeví onen, který vede k pokroku (cíli) tak, že přinaší co nejvíce viditelných výsledků tohoto pokroku v co nej-

kratším čase, s vynaložením co nejmenšího úsilí, nejmenšího množství prostředků, obětí atp. Na takovém ekonomickém principu efektivnosti (v nejšířším pojetí) stojí pokrok naší civilizace. Tento princip, jak se zdá, pronikl do všech oblastí společnosti, a stal se ústředním a určujícím. Stal se „hnacím motorem“ a „akcelérátorem“. V oblasti hospodářství (ekonomiky), v oblasti politiky, v oblasti prakticky orientované vědy, v oblasti školství, stejně jako v celé (zejména západní, ale dnes již globální) kultuře, lze tento princip uzнат jako dominantní.

Ekonomický princip efektivnosti je nejzřetelněji patrný v hospodářských (ekonomických) vztazích. Ale také politika je založena na požadavku, aby se dobrala výsledku (cíle), který znamená nějaký pokrok ve vývoji mocenských a politických vztahů a zvažuje tedy výsledek (cíl) a vynaložené úsilí, aktivity, prostředky, strategie, včetně případných nežádoucích důsledků.

Za vědeckým pokrokem stojí rovněž „efektivnost“ poznání a zejména využití tohoto poznání, idea ovládnutí, přetvoření. Věda se promítá do obsahu vzdělávání. Škola učí děti zvládat především systém poznatků takto orientovaných.

Podle Šmajse¹ je celá naše kultura existenčně ohrožená, neboť se konstituovala jako „protipřírodní kulturní uspořádání z původního přirozeného řádu“. Právě v tomto smyslu lze říci, že celá naše globální kultura, tak jak vyústila v současnou nastupující globální krizi, je vedena ekonomickým principem efektivnosti ve výše uvedeném „širokém“ pojetí, které se však, jak uvidíme dále, ukáže na zvládnutí této krize příliš „úzkým“.

Na druhé straně však lze vymezit i oblasti, v nichž princip efektivnosti dominantní není nebo kde se od děj lze oprotit. Nechci tvrdit, že by nebyl přítomen, avšak podstatné je, že zde mohou být sledovány v prvé řadě i jiné než ekonomické cíle. Jmenujme např. filosofování orientované na rozvíjení kreativity, spiritualitu, či tvorbu kontingentních (možných) artefaktů, oblast her atd. Např. J. Poláková staví oproti „neosobnímu vědeckému a technickému rozumu“ do protikladu „spíše osobní, neanonymní intelektuální sensitivitu“,

na níž se zakládá „postmoderní vnitřní i vnější pluralita možnosti přirozeného dorozumění“.²

Každá z uvedených oblastí se chová k fenoménu postmoderny odlišným způsobem. Ve sférách s dominantním principem efektivnosti, tj. zároveň i tam, kde existuje a je „nězbytný“ výrazně prakticky orientovaný rozměr, vystupuje někdy fenomén postmoderny jako „rušivý element“. Racionalita ekonomické efektivnosti předpokládá standardní podmínky, které fenomén postmoderny, jak se zdá, někdy narušuje. Veškeré dění je převedeno na problémy, jsou stanoveny cíle, spočívající v řešení těchto problémů, k tomu jsou definovány metody, heuristiky, případně „psané“ či „nepsané“ způsoby strategie a taktiky. I když metoda či taktika bude počítat s tím, že by „problém“ mohl být chápán jinak než ve své efektivitou poznamenané podobě, že by bylo lze odhlédnout od „pokroku“, „dosahování cílů“ či, že by mohlo jít o opuštění k efektivitě vedoucích metod. Jinými slovy, že by se člověk mohl chovat „neracionálně“.

Pouze ve sférách (či oblastech), kde se lze oprostit od ekonomického principu, tedy tam, kde mohou být a tedy také jsou sledovány jiné než ekonomické cíle/hodnoty, se na fenomén postmoderny pohlíží jinak. Zkoumá se jako jev, který objektivně existuje, je mu proto třeba porozumět, pochopit jej. Hledá se především „uspořádání“ nových znalostí a vědomostí a „uspořádání“ všech našich vztahů vůči tomuto jevu, včetně těch nejpraktičtějších.

F. Lyotard nazval svou „průkopnickou“ práci „Postmoderní situace“.³ Tuto situaci lze spatřovat mj. v tom, že etablissement, etablovaná moc, produkuje pluralitu potřebního zboží. Pro tuto situaci je charakteristická univerzální reprodukovatelnost „simulákrum“, univerzální saturovatelnost „vybuzených potřeb“, a radikální konzervativismus v politice a hospodářské sféře, umožňující zachování status quo masové produkce a spotřeby, a dosavadních mocenských a politických struktur, vztahů a vlivů.

Etablovaná moc přináší komercionalizaci všech oblastí

a sfér, ve formě nabídky zboží. „Antiestablišment“, či „kontrakultura“ je pak charakterizována snahou proniknout jako „kontra“ do těch sfér, které dosud nebyly zkomercionalizovány. A protože se postupně komercionalizují všechny sféry, jde o snahu uplatnit své „kontra“ tam, kde to dosud není možné jako zboží nabídnout. Je to tam, kde je každý sám za sebe, originálem svého vlastního života, prožitků, situací a událostí individuální „historie“.

Otázkou je, zda tento „originál“ je skutečným originálem, jehož originalita tkví v objevení pravdy, prožívání událostí, chápání druhých, chápání tohoto světa, prožívání krásy, prožívání „dobrodružství hry“, tedy v aktivitách, kdy se uplatňuje individuální kreativita, či zda je tento „originál“ pouze warholovskou variací, eklektickým slepencem prefabrikátů na způsob individuálního „originálního“ TV pořadu, vytvořeného neustálým přepínáním kanálů (zapping).

Ponoření se do hry, do virtuální reality, se stává někdy tak hlubokým, že „skutečná realita“ je na obtíž (nejíst se, vykonat potřebu), nebo se stane jen jedním z modů v superrealitě, a to nikoliv nutně dominantním. Až na „obtěžující“ elementy výše uvedené může dojít k celkovému „zrušení“ nepotřebného „původního světa“ (Např. při použití MUD - multi user domains na Internetu).⁴

Tento způsob „originality“ se nám může zdát zcela „originální“ (sestavený z prefabrikátů), zcela komerčně založený a etablovaný (děje se prostřednictvím zboží - PC software a sítě) a přesto subjekt tohoto životního stylu věří, že prožívá zcela originální individuální život plný kreativity.

Kriterium, které by odlišilo antiestablišment od establišmentu, skutečnou kreativitu od její simulace eklektickou skládkou z prefabrikovaných nabídek a také skutečnou pluralitu idejí, konceptů a artefaktů a skutečně vzrůstající diverzitu (notologizující se pluralitu) od plurality spotřeby a diverzity variací již známého, hotového, je to, které staví člověka do skutečně nové situace, v níž nevystačí se známými znalostmi, postupy, metodami, stereotypy. Teprve nová situace odhalí, zda je člověk připraven tvořit (kreativně) touto situací projít (zvládnout ji).

Uvažujeme-li v tomto smyslu o „jevu postmoderny“ jakožto o jevu společenském a globálním, pak je takovou „novou situací“ globální situace, která dosud nenastala, která teprve přichází, situace globální krize. A k tomu, že k ní směřujeme, disponujeme nemálo indiciemi.

V takové „postmoderní situaci“ globální krize se nám připomenou dávno zapomenuté „ontologické závazky“ (termín W. V. O. Quina) a diverzita (pluralita) se zúročí v hledání „řešení“, resp. cesty (možná vůbec ne „efektivní“, ale jen „možné“), cesty „jak dál“.

Oproti „postmoderní pluralitě spotřeby/zboží“, která je známa z citovaného díla J. F. Lyotarda a kterou také jako hlavní znak postmoderny označují Appignanesi a Garratt⁵ vyzvedá Welsch⁶ pluralitu vědění, pluralitu výkonů rozumu a to zejména ve své koncepci tzv. transverzálního rozumu.

Podle Welsche je třeba „rozvinout zcela novou koncepci rozumu, která ani neignoruje míru skutečné difference, ani se zbytečně nevzdává nároků na komunikaci, nýbrž ukazuje i zachovává hranice rozdílných forem racionality a umožňuje přechody a střetávání se mezi nimi, a která potud obnovuje klasickou funkci vůči výtvorům rozvažováni“.⁷

Klasickou funkcí rozumu v těchto nových podmínkách proto podle Welsche je, vytvořit přechod od jednoho systému pravidel k druhému. Pluralita se tak podle něj stává „rostoucí měrou samozřejmostí a transverzalita vlastním výkonem.“⁸

Otázka výkonu rozumu jako „řešícího přechody mezi racionalitami“ je potom nezávislá na tom, zda tyto přechody budeme stavět fakticky a pak budeme v rámci konceptu historismu hovořit o vývoji či dokonce pokroku, nebo zda budeme v rámci konceptů „kruhu“ hovořit o cyklech (případně v rámci konceptů „spirály“ o návratu „tamtéž na vyšší úrovni“), nebo zda je stavět fakticky nebudeme, tzn. že uvažování o nich bude vlastním výkonem rozumu, který tyto přechody stále znovu a kdykoliv vykonává. Rozvažuje, myslí, přemítá a hledá tak určitou celkovou charakteristiku jejich

uspořádanosti. A to vše opět jen jako koncept, který má orientační a explanační charakter.

Jsou-li však tyto racionality kladeny vedle sebe, zjišťujeme, že je nelze beze zbytku uspořádat ani hierarchicky, ani enkapsicky (jako podbloky) a že vůbec nelze ostře definovat hranice mezi nimi. Prostupují se takovým způsobem, že střety, které vytvářejí, vyvstávají právě v této absolutní prostoupenosti.

Většinou každá z racionalit vytváří svou rovinu a svou „optiku“, která prostupuje jakoby vše. Nelze proto definovat tento přechod jako přechod mezi oddělenými entitami, aniž by došlo ke zkreslení.

Jednotlivé typy racionalit, o kterých mluvíme, jsou pokusy o logické zvěcnění, paradigmata či teorie, jakožto předměty „výkonu rozumu“, který je reflektuje, chápe, operuje s nimi, avšak tato práce našeho rozumu je práce pouze s „modely“ různých světů. Na druhé straně jsou jednotlivé typy racionalit samy nástrojem (řekli bychom „metodickým nástrojem), kterým rozum vykonává různé úkony.

Welsch se ve své koncepci rozumu odvolává na Kanta s tím, že „tajným centrem rozumu“ je soudnost, její funkcí je „harmonicky spojit obecné a jednotlivé“. Rozum tedy podle Welsche „hledá všude společné určení (tj. když společné určení spočívající ve vzájemném oddělení)“. Welsch dále zdůrazňuje, že „rozum je třeba chápat bytostně jako dění, ne jako schopnost a už vůbec ne ve stylu nějaké věci... je charakterizován otevřenou procesualitou“.⁹

Výkon rozumu tedy není jen schopností chápat něco na metaúrovni, není v prvé řadě rozumem; který jen usiluje o úplné chápání či strukturování celku, nepřistupuje k „synézám“ racionalit, neruší pluralitu, ale je naopak procesem, který řeší úkol odstranit rozpory jednotlivých racionalit. Poláková hovoří podobně o „uzdravujícím dialogu mezi různými racionalitami,“¹⁰ kterým moderní racionalita není s to porozumět, protože je ve svých očích již dávno „překonala“.

Kritérium dostatečné obecnosti, ale i konkrétnosti splňující je strukturování racionalit podle myšlenkovo - činnostních oborů. Projdeme-li různé příklady použití pojmu racionalita

či paradigma, lze říci, že to, co mají společného, je vždy vázáno na nějakou činnost (či soubor činností), včetně činnosti myšlení.

Pod pojmem soubory činností můžeme rozumět jak soubory myšlenkových činností, tak soubory činností, které označíme jako „praxi“ těchto myšlenkových činností. Pro takto charakterizované oblasti použijeme termínu „obory“.

Obory nejsou nahodile vznikající a opět zanikající entity, ale nějakým způsobem zformované či formující se oblasti v čase, prostoru, uprostřed lidské civilizace a kultury, formující se okolo souboru činností (včetně myšlenkových), jimž lze přiřadit určitý společný smysl či význam a které mají takové své tradiční dominanty.

Společným smyslem a dominantami (resp. jejich skladbou) se pak liší od jiných oborů. Obory se nejruznějším způsobem prolínají. Člověk (a tedy rozum) vykonává činnosti v různých oborech.

Welschova „transverzalizita“ rozumu není ničím novým, byla zde od nepaměti. Obory byly dány roli v sociální struktuře (dítě, dospělý, žitel atd.), dále profesí (profesní obory), strukturou činnosti „přirozeného světa“ (vstávání, snídání, cesta do práce, nakupování, posezení s přáteli atd.) atd.

Zvláštní roli hrají vždy obory, které vstupují do přirozeného světa jedince, nejsou jeho profesními obory, ale jsou profesními obory někoho jiného. Takový obor se liší od profesního oboru, chápaného jako činnost „profesionálů“.

Obory lze dále strukturovat na teoretické a praktické, vědecké, náboženské, estetické, etické atd. Dominanty těchto oborů se skládají v temata, stereotypy, klíše a jsou neustále variovány. Náš rozum od pradávna (v kulturní linii) i od malička (v ontogenezi jednotlivce) vykonává přechody mezi různými obory činností včetně činností myšlenkových, přičemž se snaží myšlenkové struktury, charakteristické pro každý obor (racionality oboru, logické kultury či typy rozvoje), nějakým způsobem uspořádat, aniž se mu to však daří jinak než prakticky - podle „plánů“ konání, či teoreticky - podle převládajícího systému teoretické racionality (např. vědecké), ve kterém je vychován a institucionalizován.

A právě zde je nutno reflektovat skutečné cesty, po kterých se rozum ubírá, nikoliv vytvářet jejich logickou konstrukci jako teorii. Pokud budeme koncipovat, pak koncept tohoto výkonu rozumu musí vycházet ze skutečnosti, která již existuje.

Fenomén postmoderny nyní zkoumáme především v jeho rozměru „pluralita“, mohli bychom říci „diverzity“. Podobně jako biodiverzita má svůj hluboký ekologický význam, má jej podle nás i „pluralita“, o které se hovoří v rámci jevu „postmoderny“.

Můžeme si ji přiblížit i jako paralelu s „hrou mládat“, při které se vyvíjejí a vstěpují dovednosti, „umnosti“ a stereotypy, jež se uplatní později v životě. Hra se jeví nejdříve jako činnost „bez smyslu“. Až přijde čas, uplatní se však mnohá „hotová řešení“, dovednosti, „umnosti“, postupy, stereotypy jako smysluplné, hodnotné, žádoucí, dokonce nezbytné. Obdobně to bude zřejmě i s „postmoderními“ artefakty.

To, o čem zde mluvíme, tu vždy existovalo jako přírodní/přírodní proces. Avšak s nástupem, rozvojem a dominancí novověké vědy, idey pokroku a ekonomického principu efektivnosti, se „vypreparovaly“ pragmaticky orientované účelové vztahy a komponenty, reflektovaly se, artikulovaly se, konceptualizovaly se, rozvíjely se jejich teorie, petrifikovaly se, „uhnížily se ve své nice“ a rozvíjely se směrem dovnitř svých omezení, obklopeny okolím svých „ontologických závazků“. S určitou licencí jsem použila termín W. V. O. Quina, který takto na poli semiotiky nazval problémy, zda nás užítí výrazů (jmen objektů, konceptů reality) zavazuje či nezávazuje (v jaké míře, v jakém rámci a za jakých podmínek) uznat existenci objektů reality. Pro naše účely by však byl potřebný spíše pojem vyjadřující za jakých podmínek uznat výrazy (jména, koncepty), které se nezávazují uznávat realitu, jež je vždy mnohem obsažnější.

Veškeré „ontologické závazky“ byly jakožto závazky zapomenuty. Stály „za okrajem“. Nebyly předmětem zájmu. Vytěsnily se z „racionálního“ vědomí společnosti. Bylo na ně

pohlíženo jako na „plýtvání“, a na koncepty, které se jimi zabývaly, jako na „nesmyslnou“ a „neracionální“ metafyziku.

Velikost člověka byla spatřována na rozdíl od „slepé“ přírody v tom, že dovede jednat plánovitě, cílevědomě a efektivně. Dovede neplýtvat (což je samozřejmě hluboký omyl).

Právě ony „ontologické závazky“ však vytvářely a vytvářejí prostor kreativity „kolem“ novověké vědy a na její dominanci založené globální civilizaci (kultury). Můžeme si pod ní představit celou duchovní sféru od tradičních náboženství až po některé dnešní podoby New Age, sféru umění, které se po peripetích „ve službách pokroku“ vždy vrací k sobě vlastnímu principu kreativity, oblast her a sportu, pokud nejsou „standardizovány“ do své komerční podoby, a všechny oblasti „filosofování“, tedy filosofii vyvěrající z přirozené lidské potřeby dobrat se smyslu života, světa, poznání atd., filosofii nezávislou či oprostitelnou od „pout“ principů efektivnosti a idejí pokroku novověké vědy a také školství, neboť školství je systémem jak systematizovat pro „rané“ lidské bytosti“ systémem novověké vědy a tím je vsystematizovat do systému civilizace na novověké vědě založeném.

V současné době je „postmoderná“ diverzita (ontologizující se pluralitou), která se globalizuje. Fenomén postmoderny byl poprvé popsán v umění, které je nejvíce „odpoutatelné“ od ekonomického principu efektivnosti.

„Diverzitu“ přinesla v umění již tzv. „moderna“. V tomto smyslu znamená „postmoderná“ jakožto pokračování „moderny“ proces, kdy původní „diverzita žánrů a námětů“ přechází v „diverzitu zobrazování reality“, ta dále v „diverzitu zobrazování nezobrazitelného (abstrakce)“ a ta dále v „diverzitu nezobrazování“ (happeningy, performance, konceptualismus), přičemž stále veškeré předchozí „diverzity“ dále existují s nově vznikajícími, a tvoří celkovou „diverzitu umění/neumění“. „Neumění“ proto, že na jedné straně se opouští estetický princip, na druhé straně dochází k estetizaci oblastí dosud tímto principem významně nepoznamenaných.

Pokud se objevují pokusy zahrnout do „postmoderny“ i reakci konzervatismu (zpět k základním hodnotám, ke zdravému rozumu, pryč s experimenty), či naopak eklek-

ticismus, a pokud by se nám zdálo, že tyto dva směry žád-
nou novou kreativitu nepřináší, uvědomme si, že i ony
vcházejí do „celkové současné diverzity“, jakožto ontologi-
zující se plurality.

Přes „reflexi“ se přenesl fenomén postmoderny z oblas-
ti umění do oblasti vědění, resp. filosofování. „Reflexe“ je-
vů umělecké sféry se rozšířila na „reflexi všeho“.

Co je toto „vše“? Je to především „ontologizující se plura-
lita“ jednak v produkci zboží a jednak při vzniku idejí (kon-
ceptů, artefaktů), které nemají charakter zboží.

Vědění (filosofie) reflektuje masovou produkci diverzity
zboží. Vše, co je zboží, co se dá směřovat jako zboží, může být
masově produkováno ve všech možných podobách. Přitom
stále více věcí, potřeb, zájmů, ideových orientací může být
a je pokrýváno masově vyráběnými produkty, zbožím. Věci,
udalosti, zážitky, informace. Při masovém pokrytí veškerých
i jen potenciálních potřeb dochází ke smývání rozdílu mezi
„hodnotným“ a „nehodnotným“ ve smyslu „umělecké dílo“
či „kyně“. Vše lze vyrobit a vše lze spotřebovat. To je plod eko-
nomického principu „efektivnosti“. Nadprodukce „hodnot“,
které se dosud hodnotami nestaly, a v mnohém ani ne-
stanou.

Spotřeba tohoto „postmoderního zboží“ znamená spotře-
bu „umění“ (filmy, video), porno - jako spotřební erotika,
spotřební počítačový software (cyberprostor, virtuální reali-
ta atd.), spotřebu „duchovních hodnot“ (některé aktivity New
Age), spotřebu „her a sportů“ (nově vznikající hry, „rozvíje-
jící“ intelekt a dovednosti, např. GURPS, paintball), „spo-
třebu informací“ (Internet), spotřebu „vědění“ (popularizují-
cí encyklopedie).

Všechny tyto spotřební komodity jsme dali do uvozovek.
Znamená to, že představují takový pól, kdy jakožto zboží
získávají určitou „prefabrikovanou“ podobu. Masová pro-
dukcce „diverzity“ není neomezená. Aby vůbec mohl fungovat
ekonomický princip efektivnosti, je třeba jí v jistém smyslu
„pragmaticky“ omezit. Je to diverzita založená na variacích
paradigmat (vzorců), která jen zdánlivě přináší něco nově-
ho, avšak povětšinou vytváří jen nové kombinace již exist-

paradigmat (vzorců), která jen zdánlivě přináší něco nově-
ho, avšak povětšinou vytváří jen nové kombinace již exist-
ujícího. Zatímco Appignanesi a Garratt považují reprodu-
kovatelnost, konzum a variování za jedny z hlavních rysů
„pravého postmodernismu“,¹² Poláková naopak „kolonizová-
ní“ postmoderního přínosu tím, že ho proměňuje ve zboží,
zájemce vmanipulovává do role spotřebitele, ... který užívá
a odhazuje“, označuje za typický příklad moderní mentality.
„Hektickým tempem dobyt něco, co je pro lidskou kapaci-
tu záležitostí dlouhého zrání, je typický moderní reakce“.¹³

Vědění (resp. filosofie) reflektuje i nově vznikající diver-
zitu idejí (konceptů, artefaktů), které nemají charakter zbo-
ží. Jedná se o oblast úzce spjatou s první, neboť mnoho těch-
to idejí (konceptů, artefaktů), se dříve či později jakožto zbo-
ží uplatní a tedy spotřebuje. Přesto vznikají artefakty, umě-
lecká díla, performance, jsou „navozovány“ událostí a pro-
žitky, vznikají ideje, koncepty, teorie, „kulty“, „orientace“,
životní styly, v nichž lze pozorovat vysokou diverzitu (onto-
logizující se pluralitu), přičemž kreativita je na prvním mís-
tě zájmu. Právě tyto oblasti přináší tolik potřebné „oko-
lí“ pro uplatnění úzkého ekonomického principu efektivnos-
ti. „Přinos skutečné post-moderní mentality“ obsahuje pod-
le Polákové „jako jeden ze základních prvků účtu. V jejím
kontextu je to, co je jiné, přijímáno v otevřenosti: zůstává
ve své poslední dimenzi tajemstvím“ (podtrhla D. S.)¹⁴

Když přišel ve filosofii Derrida¹⁵ se svými „dekonstruk-
cemi“, vypadalo to, ostatně jako již vícekrát v dějinách filo-
sofie, jako by veškerá klasická filosofická témata a jejich ře-
šení byla vyčerpána. Leč jeho koncepty jsou jen jedny z mno-
hých. Mnohost nových konceptů se však dosud nevyčerpá-
la. Poláková sice hovoří v této souvislosti o „fenoménu tavi-
cího kotlíku“, kdy chápe postmoderní pluralitu bez vazby
k „absolutní transcendentci“, tj. mj. bez „inspirace etickým
řádem“ a proniknutí „dialogickým duchem“ jako vázanou
k „imanenci“, dovnitř svých „horizontálních vztahů“ a proto
se vyčerpávající, ztrácející svůj tvořivý potenciál, vedoucí
k všeobecné entropii.¹⁶ Já spatřuji mnohost, zahrnující stá-
le nové koncepty v tom, že koncept je především produktem

„oborového“ myšlení. „Obory“ se proměňují, a tím se také proměňují koncepty. Přitom se proměňují v něco navzájem ne zcela kompatibilního. U proměny oborů, jak jsme je charakterizovali výše, hraje svou roli při vzniku „nového“ bezesporu i Polákové „teritorialita, z níž člověk přirozeně vyrůstá a „spiritualita, k níž se osobně obrací“, jež vytvářejí „vertikální identitu osoby, skupiny nebo národa, která není beze zbytku transparentní pro žádný - vždy pouze horizontální - systém. Neidentifikuje se s ním, proto mu nepodléhá“.

Právě určitá míra nekompatibility, ať již pramení odkudkoliv, založená na nových pojmech, resp. nových pojetích, je vlastní charakteristikou „nového“, zdrojem „diverzity“, (dříve bychom řekli zdrojem pokroku). Mezi „novým“ a „starým“ je však „pouze“ podobnost. Podobnost znamená, že něco „lze ztotožňovat“ (pseudoidentita) a „něco nelze ztotožňovat“.

A právě toto „co nelze ztotožňovat“, aniž redukuje „nové“ na „staré“, je vlastní specifikou „nového“.

Pokud jde např. o „fraktály“, v nichž je uplatněna idea „samopodobnosti“ - jakmile lze vytvořit řád, vzorec, algoritmus, pak jde konec konců o petrifikovanou entitu, jednu z mnoha v diverzitě. Měníme-li „proměnné parametry“ a zachováme celkový „vzorec“, jde o variace, jež je možno vyčerpávat, dokud nedojde ke změně „vzorce“.

Právě napjatost mezi tím, co je zachováno a co je proměněno, vytváří i napjatost v názorech na to, co je a co není „nové“, a také v názorech na to, co „plodí“ a co jen „rozvíjí“ již existující diverzitu.

Toto „vše“ tedy reflektuje „postmoderní“ vědění či filosofování, o tomto „všem“ vypovídá, a na základě ohoto „všeho“ pak následně vytváří své teorie, koncepty, explikace, předpovědi, eseje.

Ve sférách, v nichž je dominantní ekonomický princip efektivnosti, může být fenomén postmoderny „na obtíž“, proto že se jeví jako „neproduktivní teď a tady“, pro cíle pokroku, kterými jsou spatřovány tradiční cíle kultury založené na novověké vědě.

Proti postmoderně často protestují vědci. Jaká pluralita či diverzita v klasické medicíně, kde jde o záchranu lidských

životů a zdraví. Nikdo však neprotestuje proti diverzitě, která vede k tvorbě „expertních systémů“, počítačového modelování a simulování anatomicko - fyziologických procesů, prognóz nemocí atd.

Jaká pluralita či diverzita ve fyzice či v přírodních vědách, kde jde o exaktní měřitelné veličiny a procesy. Nikdo však již neprotestuje proti diverzitě vedoucí k High-Tech, proti postupnému zúročení všech „podivných“ fyzikálních teorií.

Avšak jak na poli „péče o člověka a jeho zdraví“, tak na poli „nejontologičtější“ přírodní vědy, fyziky, vede hranice „postmoderního protestu“ tam, kde dosud ony nové „nesmysly“ nenabýly svého „smyslu“, tam, kde se dosud civilizace (i když stále obtížněji) dokázala obejít bez nich. Máme na mysli „léčitelství“ versus klasická medicína a „nová fyzika“ (Capra, Shaldrake, Laszlo) versus klasická fyzika. I zde to však může být jen otázka času.

Společenské vědy přý buď ztrácejí na ocenění ze strany společnosti (sociologie)¹⁷ nebo se snaží přebrat doktriny přírodních věd s jejich exaktními, měřitelnými veličinami, procedurami a zákony (ekonomie), nebo popisují historii idejí své disciplíny (politologie, psychologie, filosofie). „Postmoderní protest“ se týká extrémismů (anarchistické koncepty), neexaktní metafyziky a zejména pronikání postmoderních jevů (konceptů) z jiných oblastí, tj. z oblasti umění a reflexe postmoderních jevů.

Avšak „postmoderní odhalení“ se netýká ani tak novověké vědy samotné, jako spíše její zkarikované školské podoby. Základní školu navštěvuje významné procento žáků s podprůměrným IQ. Všem těmto žákům se musí dostat systematických základů novověké vědy. Škola (základní) tedy přináší novověkou vědu v podobě přizpůsobené i pro tyto nezralé a často „nezrající“ lidské bytosti a zároveň též „vědu“ pro budoucí nesvobodné ekonomické síly, pro budoucí „objekty“ mocenských a politických zájmů. Výsledkem je, že téměř neexistuje školství jako hra, rozvíjení kreativity, rozvíjení schopnosti se dále vzdělávat, schopnosti se orientovat ve složitosti světa, téměř neexistuje rozvíjení dovedností, „umnosti“ a principu hry jako vytváření diverzity pro uplat-

není dosud „neznámého“ smyslu.¹⁸ Tím více zato existuje učení se podřízenosti („disciplině“), mechanickému zapamatování, „uspokojování potřeby obstat před učitelem/nadřízeným“, alespoň s namemorovaným minimem pouček, a také učení se obstat v komunitě vrstevníků co se týče stylu života se všemi jeho negativními rysy (drogy, sex, násilí), a zejména učení se spotřebitelství.

Překroucené torzo „systematických“ vědomostí, které zůstalo (případně se různými popularizačními projevy modifikovalo) v povědomí „průměrného“ člověka, to je to, čím postmoderní „situace“ může nejnázve manipulovat, ať již směrem ke konzumním, či různým extrémním politickým, náboženským či „kultovním“ cítěním.

„Fenomén postmoderny“ neohrožuje vědce (novověkou vědu), ale „postmoderní spotřebitele“, kteří dají před vědou přednost spotřebě „pavědy“, „nevědy“ „antivědy“ (ať již tyto termíny znamenají cokoliv), jsou-li tyto produkty patřičně „marketinkovány“. A z druhé strany: neohrožuje vědce (vědu), a už vůbec ne kulturu (civilizaci) na této vědě založenou, i když to někomu tak připadá, ale naopak rozšiřuje svou diverzitu potřebné „okolí“ ekonomického principu efektivity, pro další možnost cesty dál (neříkáme „vpřed“).

Chápeme-li globální civilizaci (kulturu) jako protipřírodní proces,¹⁹ jako kulturu založenou na ideji pokroku ve smyslu hmotného a po té snad i duševního (duchovního) blahobytu (blaha), pak fenomén postmoderny přináší ohrožení hmotného blahobytu pro ty, kteří jej chtějí neustále zvyšovat. V tomto smyslu je „postmoderna“ (některé její ideje – především Welschův transverzální rozum) určena hlavně pro ty, kteří hmotný blahobyt nemusejí chtít zvyšovat, tzn. pro jinak hodnotově orientované, lidi orientované na vědění, chápání, porozumění, hru, kreativitu, etické, ekologické, humanitní a spirituální hodnoty.

Chápeme-li globální civilizaci naopak jako přírodní proces, získáme jiný, s prvním se vzájemně doplňující pohled.

Zdá se, že společnost jakožto příroda, jako přírodní proces se dnes připravuje na svou globální krizi. Mimo jiné tím, že vytváří diverzitu zvanou „postmoderna“.

Mnohé jevy „postmoderny“ jsou „nesmyslné“, ale některé z nich zcela jistě najdou svůj smysl v okamžiku krize.

Zdá se, že novověká věda a na ní založená kultura zklamala v řešení celosvětových globálních problémů. Poznání (pokrok) sice roste, ale globálním problémům nedovede zabránit. Naopak, globální problémy lidstva spíše plodí a prohlubuje je. Teoreticky přitom často zvládá jejich „řešení“, avšak nezvládá implementaci těchto řešení, neboli o tato řešení není zájem (mysleno ze strany činných subjektů, chovajících se „efektivně“).

Metaforicky řečeno, „genetický fond“ „novověké vědy“ se vyčerpal. Je třeba najít nové vhodné „geny“ pro fázi globální krize. Právě proto zde zřejmě existuje ona snaha o růst diverzity. Zajímavé přitom je, že se tak neděje ani „plánovitě“, ani „cílevědomě“ (máme na mysli globální společnost jako subjekt dění), ale roztroušeně, přírodně-přirozeně, v taismu bychom řekli „wu-wej“.

Zdá se, že se „úzký“ ekonomický princip efektivity vyčerpal a „širší“ se snad prosazuje přirozenou cestou.

Z pohledu řešení globálních problémů (zejména ekologické globální krize, doprovázené duchovním a mravním „drastickým fenoménem pouště“, před nímž je i „tragický nihilismus pokročilé moderní doby usvědčen z pózy“)²⁰ se princip efektivity transformuje takto: hledá se už ne jen efektivnost z hlediska diskretních činností a oborů, ale efektivity v odpovědi na otázku „jak vůbec dál a kam“. Zde se může uplatnit senzitivita, kreativita, diverzita, spirituality, orientace na chápání a prožívání. To může vytvářet zárodky přeorientování kultury ve smyslu hledání synergie se silami přírody či, chcete-li, s přírodními silami světa.

Hinduistická bajka praví: „Dovol mi, prosím, rybičko, ať tě zachráním, řekla opice, jinak zahyneš“. Jde o to, zda opice racionálně „zachrání“ rybu a pověsí ji na strom, nebo zda rybička bude „neefektivně“ plavat doprava, doleva, dozadu, dopředu, za roh.²¹

POZNÁMKY:

- 1/ J. Šmajs: *Ohrožená kultura*, Zvláštní vydání, 1995, str. 96
- 2/ J. Poláková: *Perspektiva naděje*. Hledání transcendent v postmoderní době, Vyšehrad, Praha 1994
- 3/ in J. F. Lyotard: *O postmodernismu*, FÚ AVČR Praha 1993
- 4/ viz. Sherry Turková: *Identita v Internetu*, in: *Jak se věci mají. Průvodce myšlenkami moderní vědy*, Archa, Bratislava 1996
- 5/ R. Appignanesi, Ch. Garratt: *Postmodernismus pro začátečníky*, Ando Publishing, Brno 1996
- 6/ W. Welsch: *Naše postmoderní moderna*, Zvon, Praha 1994
- 7/ W. Welsch: *Naše postmoderní moderna*, Zvon, Praha 1994, str.16
- 8/ W. Welsch: *Naše postmoderní moderna*, Zvon, Praha 1994, str.159
- 9/ W. Welsch: *Naše postmoderní moderna*, Zvon, Praha 1994, str.149
- 10/ J. Poláková: *Perspektiva naděje*. Hledání transcendent v postmoderní době, Vyšehrad, Praha 1994, str. 17
- 11/ viz.: W. Saroyan: *O neumírání*, Praha 1996
- 12/ R. Appignanesi, Ch. Garratt: *Postmodernismus pro začátečníky*, Ando Publishing, Brno 1996
- 13/ J. Poláková: *Perspektiva naděje*. Hledání transcendent v postmoderní době, Vyšehrad, Praha 1994, str. 18
- 14/ tamtéž str. 18

- 15/ J. Derrida: *Texty k dekonstrukci*, Archa Praha 1993
- 16/ J. Poláková: *Perspektiva naděje*. Hledání transcendent v postmoderní době, Vyšehrad, Praha 1994, str. 101
- 17/ viz. názor J. Kellera v knize *Dvanáct omytů sociologie*, Slon, Praha 1995
- 18/ viz. např. R.C. Schank: *Co vědět a jak se to dovědět in Jak se věci mají. Průvodce myšlenkami moderní vědy*, Archa, Bratislava
- 19/ J. Šmajs: *Ohrožená kultura*, zvláštní vydání 1995
- 20/ J. Poláková: *Perspektiva naděje*. Hledání transcendent v postmoderní době, Vyšehrad, Praha 1994, str.30
- 21/ volně podle: A. Watts: *Cesta osobození*, Pragma 1996